

SKJØNNLITTERATUR — ET ETNISK SPEIL? KVENLITTERATUR I NORD-NORGE¹

Kaisa Lindbach

stilætthælan planta
i tre kultura

her
står jeg

(Pedersen 1994, 47.)

Disse versene fra Bente Pedersens dikt "Tekster" uttrykker identiteten til et moderne menneske på Nordkalotten med røtter i tre kulturer. Den er sammensatt av skandinaviske, samiske og finske elementer som danner en kollektiv kulturbakgrunn. Hennes dikt gir et utgangspunkt for denne artikkelen, hvor jeg vil forsøke å beskrive etnisk minoritetslitteratur og skjønnlitteratur som uttrykker kulturell opprinnelse. Jeg vil konsentere meg om kvenlitteratur. Spesielt vil Idar Kristiansens *Kornet og fiskene* (1978-1981) og Hans Kristian Eriksens *Flukten til havet* (1985) stå i fokus.

I. Generelt om "kvensk skjønnlitteratur"

Hva er kvenlitteratur? Faller alle skjønnlitterære verk som omhandler kvener inn under begrepet "kvenlitteratur"? En slik definisjon av kvenlitteratur blir for vid, fordi begrepet derved kan miste sin betydning som etnisk litteratur. Et annet spørsmål gjelder forfatterens etnisitet og identitet. Kan man definere kvensk skjønnlitteratur ved å basere den på forfatterens kulturelle opprinnelse? Da vil kvensk skjønnlitteratur bestå av få forfatters produksjon, f.eks. bare av Idar Kristiansen og Hans Kristian Eriksens. Begge forfattere er finskætta; og har skrevet sine verk på

¹Denne artikkelen er basert på mitt foredrag på symposiet "Tre stammers møte" i Tromsø 13.-15.11.1997.

Skjønnlitteratur—et etnisk speil?

norsk. Det samme gjelder den populære underholdningsforfatteren Bente Pedersen.² Etnisiet og identitet er likevel ikke statiske egenskaper. Det er ikke nødvendigvis klart hvem som er kven og hvem som ikke er. Problematikken leder også til det tredje spørsmålet: er litteratur etnisk, hvis tematikken ikke omhandler en etnisk gruppe? (se Lassila 1996, 81; 88). Spørsmålene viser at defineringen av etnisk litteratur er komplisert. Jeg vil løse problemet ved å ta fokus bort fra forfatteren og heller konsentrere meg om tematikk knyttet til den generelle opplevelsen av det å være kven: hvordan man karakteriserer kvensk identitet samt forholdet innad i gruppen og til andre etnisiteter i området. Da vil etnisiteten ikke være forfatterens medfødte egenskap, men hans valgte posisjon.

Hans Kristian Eriksen (f. 1933) beskriver kvenenes innvandring og bosetning i Norge i sitt halvdokumentariske verk *Vandrere i grenseland* (1973). I dette verket har han samlet inn forskjellige personhistorier. Kvener er også hovedpersoner i romanen *Flukten til havet* (1985) som likevel er et tematisk og fortellingsmessig annerledes verk enn *Vandrere i grenseland*. Romanen er ei barne- og ungdomsbok om Juhani og Hilja. Ifølge forfatteren er hensikten å gi unge lesere en følelse av hva en kven er, og hvilken tilknytning kvenene har til dagens Finland (Eriksen 1996a, 12). Eriksen har også skrevet andre verk, der motivet ikke direkte har vært kvener og deres kultur.

Hans Kristian Eriksen var ungdoms- og studiekamerat med en annen kjent kvensk forfatter — Idar Kristiansen (1932–1985). Han begynte sitt forfatterskap med diktsamlingene *Sanger fra en tundra* (1957) og *Alt du trodde glemt* (1961). I 1970 ga han ut dokumentarskildringen om Kautokeino-opprøret på 1850-tallet: *Korstog mot Kautokeino*. På begynnelsen av 1980-tallet publiserte han dikt- og novellesamlingen *Brenninger forut* (1982). Denne samlingen inneholder blant annet hans kanskje mest kjent dikt, "Her bor mitt folk", om hjemstedet Kåfjord. Han prøvde seg også som kriminallforfatter, men hans roman *Regnskap i rødt* (1983) ble

²For øvrig har flere forfattere publisert sine tekster i forskjellige aviser, tidsskrifter og ikke minst i den kvenske antologien *Ei hiva totta* (1994) og Olav Beddaris *Niin saapi sanoa* (1987).

ingen stor suksess. Hans siste roman *Nådekvalpenes dal* (1985) ble publisert posthumt. Kristiansen hadde planlagt å skrive et trebindsverk om evakueringen og brenningen av Finnmark samt gjenreisningen etter krigen, men dessverre rakk han å fullføre bare et bind.

For sitt hovedverk *Kornet og fiskene* (1978-1981) fikk han Aschehoug-prisen og ble nominert som norsk kandidat til Nordisk Råds Litteraturpris i 1980. Romanserien forårsaket en heftig debatt på 1980-tallet vedrørende verkets dokumentariske detaljer, bøkernes genretilhørighet og deres litterære kvalitet. Etter hvert er det blitt mindre fokusert på hans romanserie i norsk litteratur, kan hende på grunn av kritikken som ble rettet mot den.

I forbindelse med kvenlitteratur er ordet "kvenheroisme" blitt benyttet. Forfatterne er blitt beskyldt for mytologisering og stereotypisering i forskjellige sammenhenger. Spesielt Idar Kristiansen fikk kritikk for dette med sin romanserie *Kornet og fiskene*. Man må imidlertid ta i betraktning at forfatterne beskriver sine forfedre, slik som de selv er blitt fortalt om dem. I fortellingen er tyngdepunktet ikke lagt på virkelige historiske hendelser og personer, men derimot på menneskets opplevelse av historie som er formidlet gjennom den muntlige tradisjonen. Dette er en årsak til at deres skjønnlitterære verk må behandles som en subjektivt konstruert fiksjon og historieskriving — ikke som et historisk dokument.

II. Fra opphavsfortellinger til læstadianisme

Den finske folkloristen, Lassi Saressalo, har skrevet om etnisk folklore i sin doktoravhandling *Kveenit* (1996). Han hevder at etnosentriske holdninger får sine uttrykksformer i etnisk folklore. Ifølge hans definisjon betyr etnisk folklore folketradisjonstrekk som blir brukt i kommunikasjons situasjoner av et enkelt individ for å vise sin guppetilhørighet. Folklore derimot kan forstås som et tradisjonsfenomen som får sine uttrykksformer i muntlig tradisjon, riter og i vanetradisjon. Den inneholder et bevisst etnisk budskap som uttrykker en gruppes holdninger og verdier. I dag møter vi etnisk folklore blant annet i muntlig tradisjon, skjønnlitteratur,

Skjønnlitteratur—et etnisk speil?

massemedia, underholdningsverden og, til og med, i offentlig informasjon (Saressalo 1996, 72).

Det finnes fire forskjellige typer etnisk folklore: opphavsfortellinger, trohistorier, ordtak og anekdoter (Saressalo 1996, 73-74). Hvis vi ser nærmere på opphavsfortellinger, ser vi en klar sammenheng mellom kvensk skjønnlitteratur og opphavsfortellinger. De inneholder blant annet gruppens egne historier om sin opprinnelse og deres etnohistorie. I kvenforskningen hører beskrivelser av de første kvenene, slektshistorier og historier om kvenenes betydning i den kulturelle utviklingen i området til opphavsfortellingene (Saressalo 1996, 73).

I denne sammenheng kan vi forstå kvensk skjønnlitteratur som produkt av etnisk folklore. Dette kommer til syne blant annet hos Bente Pedersen som i et intervju har fortalt hvordan hun har bygget sine bøker på de personhistoriene hun har hørt og lest om (Eriksen 1996b, 10). Derfor kan man ikke kritisere kvensk skjønnlitteratur for mytologisering og stereotypisering, fordi den fortsetter folkloretadisjonen, og på den måten dannes spesielle særtrekk innen kvenlitteratur.

Blant noen av kvenene har det oppstått teorier om at kvenene er en urbefolkning i Nord-Norge på samme måten som samene (se f.eks. Aronsen & Petterson 1996, 2). Delvis er denne påstanden basert på historisk materiale som Ottars beretning til den engelske Kong Alfred (Jokipii 1982, 19-20), og delvis på arkeologiske funn. Ordet "kven" og "kvenland" er forbundet med deres finske ekvivalenter "*Kainuu*" og "*Kainuunmaa*", som peker på et folk som eksisterte i den nordlige delen av Bottenviken fram til slutten av 1200-tallet (Anttonen 1998, 47-48). Å basere vår tids finskættethet på myten om Kvenland er vanskelig på grunn av at de eventuelle urkvenene er smeltet sammen med andre etniske grupper på Nordkalotten. I tillegg inntraff den største innvandringsstrømmen på 1700- og 1800-tallet og etter andre verdenskrig (Niemi 1977, 21-31; Jokipii 1982, 19-60; Anttonen 1998, 46).

I skjønnlitteraturen har de fleste kvenske forfattere — Kristiansen, Eriksen, Pedersen og de fleste i *Ei hiva totta* — valgt å se på kvenenes opprinnelse som et 1700- og 1800-talls fenomen. For det første kan dette skyldes at ingen på 1970- og 80-tallet anså

kvenene som urbefolkning. Termen kom i bruk først på 1990-tallet (Anttonen 1998, 50). Myten om kvenland og urbefolkningsteorien fungerer mere som politisk virkemiddel enn som identitetsskapende faktor. Ifølge Stuart Hall er identitet aldri kun bygd på arkeologi, men derimot på gjentatte fortellinger om fortiden (Hall 1998(1990), 224). Derfor antar jeg at de fleste kvenske forfattere fortsatt kommer til å knytte sin opprinnelse til et nasjonal minne som har forbindelse med vår tid i stedet for et minne som er plassert i en mytisk tid, selv om opphavsfortellinger ifølge Stuart Hall er basert på myter som uttrykker felles følelse av tilhørighet og identitet: "which locates the origin of the nation, the people and their national character so early that they are lost in the mists of, not 'real', but 'mythic' time" (Hall 1992, 294-295). Når kvenforfattere skriver om hvorfor og hvordan deres forfedre kom til Norge, beskriver de uårene på 1700- og 1800-tallet i Finland, sult, nød, fattigdom og drømmen om havlandet, noe som kan påstås å være felles tema i kvenlitteraturen.

Et annet viktig særtrekk innen kvenlitteraturen er Nordkalottens største vekkelsesbevegelse — læstadianismen. De fleste kvenske forfattere har på en eller annen måte læstadiansk bakgrunn. Læstadianismen er kjent som en vekkelsesbevegelse som framhever moderne individualisme og subjektivismen i sin religiøse ideologi. Den legger, som vekkelsesbevegelser generelt, mer vekt på liv og praksis enn på lære og teori (Aadnanes 1986, 47). Den inneholder en ide om at materiell fattigdom er åndelig rikdom. I praksis skulle en være lovlydig, nøysom, flittig, arbeidsom, lydig og akseptere livets lodd (Karikoski & Pedersen 1996, 31). Disse sentrale verdiene dikterer fellesskapets normer gjennom et truende retorisk språk. Nettopp streng lære, åndelig individualisme, religiøs ekstase og sterkt visjonær retorikk har influert folk på forskjellige måter. Disse emnene gir tematiske og fortellingsstrategiske muligheter. Blant annet Bente Pedersen innrømmer at hun er blitt påvirket av læstadianismen:

Jeg har vokst opp med den læstadianske tenkemåten. Mange gode tanka, mye god moral forfektes og mye sunn fornuft.

Skjønnlitteratur—et etnisk speil?

Men samtidig blir jeg delt, og i ungdomstida kom jeg til å se også læstadianismen som hyklersk. (Eriksen 1996b, 11.)

III. Hva er etnisk minoritetslitteratur?

Jeg har til nå lagt vekt på to spesielle trekk i kvensk skjønnlitteratur, etnisk folkløse og læstadianismen. Disse to særtrekkene kommer også til å spille en viktig rolle i forbindelse med det tredje særtrekket som har en klar politisk og kollektiv tone: kvenlitteratur er minoritetslitteratur.

Abdul JanMohamed og David Lloyd skriver at "becoming minor" ikke i seg selv er det vesentlige spørsmålet, men at det er et spørsmål om posisjon. Det er et spørsmål om subjekt-posisjon som i den avgjørende analysen kan defineres bare etter politiske vilkår. Disse vilkårene er effekter av økonomisk utnyttelse, politisk undertrykking, sosial manipulasjon og ideologisk dominasjon. De hevder:

The project of systematically articulating the implications of subject-position — a project of exploring the strengths and weaknesses, the affirmations and negations that are inherent in that posisjon — must be defined as *the* central task of the theory of minority discourse. (JanMohamed & Lloyd 1990, 9).

Minoritetslitteraturens kollektive natur kommer av at minoritetsforfattere bestandig blir behandlet kollektivt og/eller blir tvunget til å uttrykke sine opplevelser i en generell forkledning. JanMohamed og Lloyd hevder at selv om alle minoritetskulturene varierer i forhold til hverandre, har de fellestrekk. Alle innehar den samme undertrykte og underordnede subjekt-posisjon i forhold til den vestlige kulturen (JanMohamed & Lloyd 1990, 9-10). I stedet for vestlig kultur, vil jeg bruke begrepet hovedkultur. Dette er for å unngå forvirring.

Kvenlitteratur kan altså oppfattes som minoritetslitteratur. Ifølge Gilles Deleuze og Félix Guattari er minoritetslitteratur en kollektiv og en politisk litteratur som produseres av en minoritet på et større språk. De forutsetter at minoritetens eget språk og kultur er blitt undertrykt. Ofte er dette innvandrernes og deres

etterkommeres problem (Deleuze & Guattari 1994, 39-44). Deleuze og Guattari er ikke altomfattende i sin definisjon, men den inneholder viktige punkter om minoritetslitteraturens karakter basert på etnisitet. Likevel må man i anvending av Deleuzes og Guattaris definisjon i forbindelse med kvenlitteratur ta følgende i betraktning: det ser ut til at mange kvenske forfattere i liten grad har vært bevisst sin minoritetsstatus innen litteraturen, selv om deres verk indirekte har behandlet kollektive og politiske tema.

De første verkene innen minoritetslitteraturen har ofte vært sterkt selvbiografiske. Forfatteren tenker tilbake til fortiden. Han gjør et slags arkivarbeid når han i sin litterære produksjon tar vare på kultur og tradisjoner for etterkommerne før de helt er forsvunnet inn i hovedkulturen. Dette er et viktig arbeid for å bevare minoritetskulturen, noe som også forsterker kulturen og dens egen identitet (JanMohamed & Lloyd 1990, 6; Savolainen 1995, 11). Dette trekket ser ut til å være typisk også i kvenske romaner. Idar Kristiansen, Hans Kr. Eriksen og Bente Pedersen beskriver det kvenske folket og dets kultur i fortid i sine hovedverk. Alle disse forfatterene behandler myten om "havlandet", landet som har vært et slags "lovete land" for kvenene.

De fleste kvenene, som kom på 1700- og 1800-tallet, kan oppfattes som settlere som skaffet seg sin næring gjennom jordbruk og fiske. Derfor kan det være interessant å undersøke om kvenlitteratur har fellestrekk med settlerlitteraturen. Ifølge Elleke Boehmer finner man settlerlitteratur i Nord-Amerika, Australia og på New-Zealand. De Forente Statenes litteratur inneholder likevel ikke antikonialt budskap, noe som forfattere i de andre engelskspråklige kolonier har vært opptatt av. Spesielt i australsk, kanadisk og new-zelandsk settlerlitteratur er det iøynefallende at forfattere skriver om rotløshet og identitetløshet i forhold til sitt nye land (Boehmer 1995, 213-214).

I kvenlitteraturen finner man lignende trekk. Forbindelser til fortiden blir holdt levende som opphavfortellinger, noe som også er et dominerende trekk i kvenlitteraturen idag. Forskjellen er likevel at kvenene ikke er en regjerende folkegruppe i Nord-Norge, noe som de engelskspråklige nybyggerene er i deres kolonier. Kvenene er kulturelt og språklig undertrykte og underordnede i forhold til

Skjønnlitteratur—et etnisk speil?

den norske befolkningen. De beskriver sin rotløshet og identitetsløshet overfor sitt nye land som kulturkollisjonen som møter dem i Norge. Naturen blir beskrevet som barsk og umenneskelig, og språket som uforståelig. Idar Kristiansen gir for eksempel uttrykk for sjokket i form av mørketiden som møter hovedpersonen i Nord-Norge. Hans Kristian Eriksen beskriver sine forfedres nye land gjennom forskjellige sanseinntrykk, der smaken av salt kan oppfattes som å uttrykke det fremmede:

Alt lukta rart,
alt smakte salt.
Og ingen ting va som hjemme på Kivijärvi.
Æ sto ved kanten av havet.
Bjeksoan mine va godt smurt,
så de holdt vatnet ute
mens æ sto og lot havet vaske oppover leggan.
Æ tok forsiktig vatn i handa og smakte.
Det va salt som alt det andre
her i det rare salte landet. (*Flukten til havet* 1985, 93.)

For å finne kvenlitteraturens spesielle karakter i forhold til litteraturinstitusjonen, må man se på hovedkulturens og minoritetskulturens forhold til hverandre. Jeg vil basere det på antitesen "sentral — marginal". Hovedkulturen stenger vanligvis subkulturer og minoritetskulturer ute, dvs. de er marginale. Marginalstillingen er årsaken til at minoriteter må finne egne løsninger for å bevare sin kultur (JanMohamed & Lloyd 1990, 5-6). I litteraturvitenskapen betyr sentral — marginal-problematikken at marginallitteraturen befinner seg utenfor litteraturhistoriens kanon. Kvenlitteratur er marginallitteratur både regionalt og etnosentrisk. Innen litteraturinstitusjonen er i tillegg Bente Pedersen i en marginal stilling — både som kvinnelig forfatter og som underholdningsforfatter.

Hovedkulturen forsøker vanligvis å tilpasse marginalkulturen til sin egen kultur. I litteraturen fungerer dette ofte slik at sentralkulturen belønner en eller noen representanter for marginalkulturen, og gir dem mye publisitet. Samtidig kan

hovedkulturen likevel glemme eller overse minoritetenes problemer (Savolainen 1995, 20-22). Et eksempel på dette i kvenlitteraturen er Idar Kristiansen. Selvom han fikk Aschehougs Litteraturpris og ble nominert til Nordisk Råds Litteraturpris 1980, har det norske samfunnet likevel oversett kvenenes problemer helt til de siste årene. Følgende stod i *Dagbladet* etter at han ble nominert som nordisk litteraturpriskandidat:

Begivenhetene det siste året har trukket fram de samiske innslagene i det etniske lappeteppet som heter Nord-Norge. Kristiansen henter fram andre tråder i den samme veven: de finske. Av dem fletter han en sterk og frodig historisk folkelivsskildring som også har tydelige politiske undertoner. (Lindholt 1980, 5.)

Likevel er det interessant å spørre; skreiv Kristiansen sin romanserie som finskættet og/eller som nord-norsk forfatter? Ble han nominert til prisen for verkets kunstneriske egenskaper eller for at han skrev om en minoritesgruppe i Nord-Norge? Ifølge *Dagbladet* kan man anta at han ble nominert til prisen på grunn av verkets "tydelige politiske undertoner", dvs. at hans romaner var "politiske korrekte". Dessverre ser det ut til at Kristiansen kan komme til å bli glemt av den norske litteraturhistoriens kanon både som regional og som etnisk forfatter.

Sentral — marginal-problematikken i litteraturvitenskapen leder ofte til kulturforskning, fordi man ikke klarer å forstå problematikken i en fiksjon uten å kjenne kulturens og samfunnets realitet (Savolainen 1995, 26). For å kunne forske på minoritetslitteratur, kreves det relevant kunnskap om historie, økonomi, sosiologiske og politiske teorier, ellers klarer man ikke observere den spesifikke kampen som er blitt utformet i kulturen (JanMohamed & Lloyd 1990, 10). I Norge har læstadianismen hjulpet kvener til å bevare språk og kultur når de måtte tilpasset seg det nye landet (Niemi 1974, 9; Minde 1998, 11).³ Etter hvert har det

³Ifølge flere forskere har læstadianismen lettet samenes og kvenenes overgang til det norske samfunnet. Den kulturbevarende funksjonen omfatter bare en begrenset tidsperiode før første verdenskrig. Læstadianismens hovedmotiv er først og fremst forkynnelse og omvendelse, og

Skjønnlitteratur—et etnisk speil?

oppstått en myte om læstadianismens kulturbevarende funksjon, noe som blant annet Idar Kristiansen beskriver i sine romaner. I tillegg består en stor del av kvenlitteraturen av religiøse sanger og prekenes.

IV. Dobbeltkommunikasjonsprinsippet

Minoriteter kan organisere sin motstand mot hovedkulturen indirekte gjennom språk og kommunikasjon. Alle undertrykte kulturer har utviklet forskjellige dobbeltstemthets- eller dobbeltkommunikasjonsformer (*two-toned* eller *double-voiced*) (Savolainen 1995, 22; Gates Jr. 1984a, 3-6; 12). I skjønnlitteraturen kan teksten gi leseren tolkingsmåter eller -retningslinjer som leder leserens oppfatning av teksten. I slike tekster blir motstand ofte formidlet gjennom mytiske referanserammer eller den symbolske tradisjonen teksten er knyttet til (Boehmer 1995, 249). Magisk realisme, allegori og ironi er noen av måtene kulturelle motstand kan uttrykkes på (Simola & Hakkarainen 1998, 144).

Den amerikanske litteraturforskeren Henry Louis Gates Jr. skriver at afro-amerikanske tradisjoner har vært figurative helt fra begynnelsen. Ifølge han har den svarte befolkningen mestret figureringskunsten, der man sier en ting, men mener noe helt annet. Dette har vært en viktig kommunikasjonsform for å overleve under slaveriet. Blant annet *signifying*⁴ hører til kommunikasjonsmåter som har sin opprinnelse i afro-amerikanernes mytiske og religiøse tradisjoner. Disse er imidlertid etter hvert blitt en del av deres litterære tradisjon. De inneholder et dobbeltkommunikasjonsprinsipp; teksten blir tolket forskjellig avhengig av tilhørerens etnisitet eller posisjon. Teksten har to forskjellige nivå, et direkte bokstavelig og et indirekte figurativt nivå, slik at de formidler to forskjellige budskap: det ene er husets herre sitt og det andre er slaven sitt budskap. Litteratur som er basert på dobbeltkommunikasjon, som afro-amerikansk litteratur,

derfor vil bevegelsen også omfatte norske kristne (Niemi 1974, 9; Johansen 1991, 150; Minde 1998, 11).

⁴ I Gates Jr. sin artikkel "The blackness of blackness: a critique of the sign and the Signifying Monkey" blir *signifying* definert blant annet etter Roger D. Abrahams på følgende måte: "signifying is a *technique* of indirect argument or persuasion", "a language of implication", "to imply, goad, beg, boast, by *indirect* verbal or gestural means" (Gates Jr. 1984b, 288).

har utviklet seg til å bli en spesiell metaforisk litteratur (Gates Jr 1984a, 6). Nobelpris-vinneren, Toni Morrison, er et typisk eksempel på den afro-amerikanske litteraturtradisjonen. Hun er kjent for å bruke dobbeltkommunikasjon i sine romaner. Hennes tekster kan karakteriseres som metaforiske, i tillegg til at de inneholder mye symbolikk.

I Norden har samene bygget opp sin joikepoesi på dobbeltkommunikasjonsprinsippet. Joiken inneholdt flere lag av meninger som gjorde det mulig å føre en dobbeltkommunikasjon der den formidlet ett budskap til samiske tilhørere og et annet budskap til tilhørere utenfor den samiske kulturen. Dette var nødvendig fordi på denne måten kunne samene formidle sine skjulte politiske og etniske budskap som kunne vært farlig å formidle direkte. Dobbeltkommunikasjon har vært med på å forme opposisjonell kunst som vi ser i samisk litteratur i dag (Gaski 1989, 26-27).

Hos kvenene har læstadianismen fungert som dobbeltkommunikasjon. Fra Læstadius sin tid har bevegelsens etniske tyngdepunkt flyttet seg fra Karesuando-samene til den finskspråklige retningen i Tornedalen. En del av de finnene som kom til Norge på slutten av 1800-tallet var læstadianere. Flere sluttet seg til bevegelsen etter at de var kommet til Norge. Dette førte til en vekst for læstadianismen i Nord-Norge og samtidig til en forfinsking av bevegelsen (Aadnanes 1986, 68; Suolinna 1983, 114). Etter hvert som finsk ble læstadianernes "lingua sacra", ble det vanlig å holde stevnene på finsk. Der kunne folk bruke sitt morsmål fritt, noe som ikke bestandig var mulig ellers i det norske samfunnet. Denne religiøse bevegelsen fikk en verdslig side: den hjalp kvenene med å bevare sitt språk og sin kultur. Når de norske myndighetene på 1800-tallet fryktet den finske nasjonalismen hos kvenene, var læstadianismen den faktoren de la mest vekt på (Niemi 1977 (1972), 158).

Det er klart at dobbeltkommunikasjonsprinsippet også har vært med på å forme kvensk skjønnlitteratur. I kvenlitteraturen ser man en klar likhet med afro-amerikansk litteratur hvor dobbeltkommunikasjon — som har sine røtter i religion — har skapt spesielle metaforiske uttrykksmåter. I kvenlitteratur kommer

Skjønnlitteratur—et etnisk spill?

dobbeltkommunikasjon til syne både i bruk av metaforer og ikke minst i et særegent språk. Læstadianismen er kjent for sitt retoriske religiøse språk. Religiøst språk kan vi forstå som et system som man taler, leser, skriver og/eller tolker i en sakralt opplevd hendelse eller situasjon, hvor man berører den sosiale gruppens eller den enkeltes trøsmessige tanker og bevissthet. Valget av disse elementene reguleres av språkbrukernes religiøse tradisjon og nettet av disse sosiale relasjonene. Det religiøse språket kan forstås fra to aspekter: lingvistisk og sosialt (Suojanen 1975, 231).

Den læstadianske bevegelsen har påvirket også nordnorsk og samisk kultur og litteratur, men jeg antar at den i enda sterkere grad har påvirket kvensk kultur, fordi den har hjulpet kvenene med å bevare sitt viktigste kommunikasjonsmiddel — språket. Idag er læstadianismens påvirkning på det finske språket ikke like betydningsfull, men læstadianismen er fortsatt en identitetsfaktor for kvenene. Mange kvenske forfattere har et ambivalent forhold til læstadianismen på grunn av bevegelsens strenge lære og moral. Læstadianismen er imidlertid en del av deres identitet og den antas å ha hjulpet kvenene med å bevare kulturen og delvis språket gjennom perioder med fornorskning, selv om denne påstanden er vitenskapelig omdiskutert.

Idar Kristiansens valg med å bruke myter og metaforer i sin litterære produksjon er lett å forstå. Han er blitt kritisert for å beskrive kvener på en mytologiserende måte. Men, som nevnt, skriver han om sine forfedre slik han selv har hørt dem bli beskrevet. Det var naturlig å bruke myter om forfedrene, i og med at han har basert sin fortelling på muntlig tradisjon. I tillegg kommer hans kvenske identitet frem gjennom læstadianismen. Han vil antagelig helt bevisst vekke til live sitt eget folks historie og kulturtradisjon. Han uttrykker sin identitet og etnisitet gjennom myter, metaforer og religiøst språk. Slik har han bygget sin romanserie på dobbeltkommunikasjon.

V. Magisk realisme⁵

Blant latinamerikanske forfattere møter man termen "magisk realisme". Ordet viser til en kombinasjon av realisme og fantasi. I magisk realisme er grensene mellom rasjonelle og irrasjonelle univers brutt ned, slik at vitenskapelige fakta og fantasier blir blandet i fortellingen. Dette gir muligheter for å oppfatte virkeligheten på forskjellige måter. I columbiansk litteratur kan man finne den magiske realismens røtter i kolonialismens historie slik at de første europeerne blir beskrevet som mytiske monstre fra pantheon. Tyranners og korruperte politikeres urimeligheter blir blandet sammen med helgenene og martyrene fra den katolske kirken. Magisk realisme er ikke bare et latinamerikansk fenomen. Man finner slike fortellinger over alt i verden, hvis forfatteren bryter den realistiske fiksjonens grenser (Bassnett 1993, 88-89).

Idar Kristiansens *Kornet og fiskene* kan oppfattes som nær magisk realisme. Han beskriver kvenenes historie på en realistisk måte, men likevel holder han seg ikke til vitenskapelige fakta. Han ender i mytologisering og bruk av egen fantasi i en viss historisk ramme. Da er det ikke lenger viktig om leseren kan stole på historiske fakta eller føle fortellingen som realistisk, fordi fortellingens virkelighet skiller seg fra leserens virkelighet. Fantasien rettferdiggjør forfatterens valg.

Hva inneholder så den magiske realismens nivå i Kristiansens *Kornet og fiskene*? Den inneholder beskrivelser både av personer og hendelser, samt gjengiving av personenes fortellinger, drømmer, tro, tanker, syner osv. Den største delen av den magiske realismen oppstår likevel knyttet til gammel folketro, en tro som er blitt en del av personenes virkelighet i romanserien. Den amerikanske litteraturforskeren, B. A. Chanady, hevder at hvis fortelleren framstiller overnaturlighet, slik at den virker troverdig, har heller ikke leseren rett til å tvile på den (Chanady 1985, 154-155). Overnaturlighetens naturalisering kan være en måte å legitimere kulturens eget verdensbilde på (Toiviainen 1998, 146).

⁵Aspekter i dette kapitlet blir behandlet nærmere i min artikkel "Den uvirkelige virkeligheten nordpå". Trekk av magisk realisme i Idar Kristiansens *Den salte åkeren* i verket *Mangfold og spenninger*. Forfattere og forskere om litteratur. Red. Ragnhild Engelskjøn. Orkana forlag as (1998).

Skjønnlitteratur—et etnisk speil?

Trekk av magisk realisme i Kristiansens romaner kan blant annet skyldes påvirkning fra gammel nordisk folketradisjon og samisk mytologi sammen med læstadianismen. Den samiske kulturen har uten tvil påvirket mennesker på Nordkalotten over kultur- og etnisitetsgrenser. Også presten Lars Levi Læstadius ble i sin tid påvirket av samisk mytologi, noe som kommer til syne i hans bruk av mytologiske elementer i prekener (Outakoski 1991, 3). Tro på magi og overnaturlige hendelser har vært vanlig på Nordkalotten helt til moderne tid. Man kan påstå at Nordkalotten er et område der samisk mytologi, eldre nordisk folketro og læstadianisme danner en *synkretisme*⁶ som kommer til syne i folkets verdensbilde. Disse elementene skaper til tider den magiske realismen i Nordkalottens litteratur, på samme måte som en blanding av katolisisme og gammel folketradisjon gir Sør-Amerikas litteratur dens spesielle atmosfære (Toiviainen 1998, 145).

VI. Politisk og etnisk lesemodell

Definering av litteratur innen en bestemt ramme fører ikke nødvendigvis bare til positive resultater. Nils-Magne Knutsen skriver i en artikkel om regionallitteratur at definering i litteratur kan føre til stigmatisering. Han hevder at "I stigmatisering ligger det at vedkommende bok-gruppe blinkes ut som et sær-felt for sær-interesserte, dvs. denne litteraturen er ikke av allmenn interesse." (Knutsen 1991(1982), 17). I minoritetslitteratur betyr det at minoritetslitteratur blir en litteratur som bare angår en spesiell minoritetsgruppe. I dette tilfellet ville det si at kvenlitteraturen bare angår kvenene. Dette er selvsagt ikke ønskelig, siden kvenlitteratur er en del av nordnorsk kultur og kvenforfattere samtidig også er nordnorske forfattere.

Minoritetslitteratur har likevel funnet løsninger for å unngå å bli litteratur bare for en spesiell gruppe. Den tredje verdens litteratur strever ikke etter å erstatte "det fremmede" med det nære, eller hvit med svart. I stedet vil de fremheve *hybriditet*. De skriver sine historier i såkalte *White forms*, der de utnytter former både fra sin egen kultur og fra hovedkulturen, utvider

⁶ Synkretisme oppstår når forskjellige religioner og forskjellig lære blir sammenblandet (MMM 1991, 881).

genregrensene og bruker blanding av fantasi og humor (Simola & Hakkarainen 1998, 140-141; Boehmer 1995, 229). På denne måten klarer minoritetslitteraturen å vise fram sin egen spesialitet uten at den bare blir litteratur for en enkel gruppe. Ifølge Boehmer har tekst, som man kan kalle ekte *hybridtekst*, klart å løse opp forskjellen mellom marginal- og hovedkultur, slik at verkene er blitt populære både i marginalkulturen og hovedkulturen (Boehmer 1995, 238-239).

Historiske-dokumentariske fortellinger i kvenlitteraturen er former som viser hvordan den har smeltet sammen med andre nordnorske tekster. Likevel kommer spesielle trekk som skiller dem fra andre norske tekster til syne. Deres litteratur kan oppfattes som *hybrider*. Det kommer til uttrykk i Idar Kristiansens, Hans-Kristian Eriksens og Bente Pedersens tekster som er skrevet på norsk og blir sett på som nordnorsk litteratur, men som samtidig kan karakteriseres som etnisk litteratur. Deres tekster blir lest både i marginal- og hovedkulturen. Tekstsamlingene, som *Ei hiva tøtta* (1994), derimot ser ut til å bli lest mest blant kvenene selv, selv om hovedspråket er norsk med finsk oversettelse.

Hovedkulturens litterære tendenser og holdninger har mye av ansvaret for kvenlitteraturens situasjon idag. Det viktigste spørsmålet gjelder likevel kvenlitteraturens framtid. Hvordan klarer den å finne et eget kunstspråk som formidler kvenenes kulturtradisjon og identitet, men vil samtidig være en moderne og engasjerende skjønnlitteratur? Hva kommer dens status til å være innen litteraturinstitusjonen? Kommer nåværende og kommende generasjoner fortsatt til å identifisere seg med denne litteraturen?

Litteratur

ANTTONEN, MARJUT 1998: The dilemma of some present-day Norwegians with Finnish-speaking ancestry. -*Acta Borealia* 1. 1998. Ed. Ragnar Nielssen, Bjørnar Olsen, Dikka Storm og Trond Thuen. Universitetet i Tromsø, s. 43-57.

ARONSEN, TERJE & PETTERSON, ARVID 1996: Kvænsk språk og kultur. En kortfattet utredning. Porsanger kommune. Upublisert.

Skjønnlitteratur—et etnisk spill?

BASSNETT, SUSAN 1993: *Comparative Literature. A Critical Introduction*. Blackwell. Oxford UK & Cambridge USA.

BOEHMER, ELLEKE 1995: *Colonial and Postcolonial Literature*. Oxford University Press. Oxford & New York.

CHANADY, AMARYLL BEATRICE 1985: *Magical Realism and the Fantastic*. Garland Publishing, INC. New York & London.

DELEUZE, GILLES & GUATTARI, FÉLIX 1994: *Kafka - for en mindre litterature*. Orig. *Kafka: Pour une littérature mineure* (1975). Overs. Knut Stene-Johansen. Pax Forlag A/S, Oslo.

ERIKSEN, HANS KRISTIAN 1985: *Flukten til havet*. Juhani og Hilja. Tiden Norsk Forlag. Otta.

ERIKSEN, HANS KRISTIAN 1996a: Kven. Minorit, urbefolkning, utskudd? Om kvenene i norsk litteratur. -*Nordnorsk magasin* Nr. 1 1996. 19. årgang.

ERIKSEN, HANS KRISTIAN 1996b: Nordkalottcocktail i Skibotn. Fantasisfull og flerkulturell Bente Pedersen med suksessbøkene om Raija og Sara. -*Nordnorsk magasin* Nr. 2 1996. 19. årgang.

GASKI, HARALD 1989: Om samisk litteratur. -*Calli giehta ollá guhkás/En skrivende hånd når langt*. Red. Nils Øyvind Helander og Harald Gaski. Karasjok, s. 23-57.

GATES, HENRY LOUIS, JR 1984a: Criticism in the Jungle. -*Black Literature and Literary Theory*. Red. Henry Louis Gates, JR. Gates. New York & London. Methuen, s. 1-24.

GATES, HENRY LOUIS, JR 1984b: The blackness of blackness: a critique of the sign and the Signifying Monkey. -*Black Literature and Literary Theory*. Red. Henry Louis Gates, JR. New York & London. Methuen, s. 285-321.

HALL, STUART 1992: The Question of Cultural Identity. -*Modernity and its futures*. Ed. Stuart Hall, David Held and Tony Mcgregw. Cambridge; Polity Press, s. 274-316.

HALL, STUART 1998 (1990): Cultural Identity and Diaspora. - *Identity. Community, Culture, Difference*. Ed. Jonathan Rutherford. Lawrence & Wishart. London, s. 222-237.

INNSTILLING OM NORSK - FINSKE KULTURFORHOLD 1976. Red. Norsk kulturråd. Universitets forlaget.

JANMOHAMED, ABDUL R. & LLOYD, DAVID 1990: Introduction: Toward a Theory of Minority Discourse: What is to be done? -*The Nature and Context of Minority Discourse*. Ed. A. R. JanMohamed and D. Lloyd. Oxford University Press. New York, Oxford, s. 1-16.

- JOKIPII, MAUNO 1982: Finsk bosetting i Nord-Norge — historiske hovedlinjer. -*Suomalaiset Jäämeren rannoilla/Finnene ved Nordishavets strender*. Red. Maija-Liisa Kalhama. Siirtolaisinstituutti. Turku, s. 19-71.
- JOHANSEN, TOVE 1991: *Forholdet mellom politikk og religion i et sjøsmisk område fra 1920-1970*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Tromsø.
- KARIKOSKI, ELIN & PEDERSEN, AUD-KIRSTI 1996: *Kvenane/finskætta i Norge*. Språk, kultur og tilhøvet til nyinnvandrar. Universitetet i Tromsø.
- KNUTSEN, NILS MAGNE 1991 (1982): *Trangvik i våre hjerter*. Om regional litteraturforskning. -*Fra Ottar til Oluf*. Artikler om nordnorsk litteratur. Tidligere publisert i *Heime best? Om lokallitteratur i Norge*. LNU - Cappelen 1982. Tromsø, s. 9-21.
- LASSILA, ANNA 1996: Intiaanikirjailijan amerikkalainen tarina. Etnisyyks Louise Erdrichin *Juurikaskuningattaressa*. -*Sivupolkuja*. Tutkimusretkiä kirjallisuuden rajaseudulle. Red. Tero Norkola og Eila Rikkinen. SKS. Rauma, s. 81-92.
- LINDHOLM, MAGNE 1980: De norske kandidatene til Nordisk litteraturpris: Uryddig kraft. -*Dagbladet* 20.11. 1980.
- MINDE, HENRY 1998: Constructing "læstadianism": A case for Sami survival? -*Acta Borealia*. Ed. Ragnar Nielsen, Bjørnar Olsen, Dikka Storm og Trond Thuen. University of Tromsø, s. 5-25.
- MITÄ, MISSÄ, MILLOIN. Tietosanakirja 1991. Red. Risto Rantala. (MMM).
- NIEMI, EINAR 1974: "Læstadianismen — dens bakgrunn og betydning for de finske innvanderne". -*Etniske grupper — læstadianisme — sentrum/periferi i nordnorsk historie*. Stensilerie B -historie, nr 3, Institutt for Samfunnsvitenskap. Universitet i Tromsø.
- NIEMI, EINAR A. 1977 (1972): *Oppbrudd og tilpassing*. Den finske flytting til Vadsø 1845-1885. Vadsø kommune.
- OUTAKOSKI, NILLA 1991: *Lars Levi Laestadiuksen maahiskuva verrattuna Kaaresuvannon nomadien maahiskäsityksiin*. Oulu.
- PEDERSEN, BENTE 1994: *Tekster*. -*Ei hiva tatta*. Ei samling kven-tekstar. Red. Reidun Mellem. Norske kveners forbund.
- SARESSALO, LASSI 1996: *Kveenit*. Tutkimus erään pohjoisnorjalaisen vähemmistön identiteetistä. Tampere. SKS.
- SAVOLAINEN, MATTI 1995: *Keskusta, marginalia ja kirjallisuus*. -*Marginalia ja kirjallisuus*. Ääniä suomalaisen kirjallisuuden reunoilta. Red. Matti Savolainen. Tampere, s. 7-35.

Skjønnlitteratur—et etnisk speil?

SIMOLA, RAISA & HAKKARAINEN MARJA-LEENA 1998: Postkolonialismi paradigmana. -*Konteksti — tutkimuksen avainsana*. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja. Osa 1. Red. Päivi Molarius. SKS. Helsinki, s. 138-146.

SUOJANEN, PÄIVIKKI 1975: Uskonnollinen kieli. -*Uskonnollinen liike*. Red. Juha Pentikäinen. Pieksämäki, s. 230-260.

SUOLINNA, KIRSTI 1983: Leastadianismen som Nordkalottens vackelsesrörelse. -*Nordkalotten i politiken*. Red. Lindström & Karvonen. Åbo, s. 111-134.

TOIVIAINEN, KAISA-MARIA 1998: Dekolonisoi mielesi! Latinalaisen todellisuuden uudelleentulkintaa. -*Työnämme ja ilonamme*. Pohjoissuomalaista kulttuurintutkimusta. Red. Katri Mäkinen & Matti Savolainen. Oulu, s. 134-149.

AADNANES, PER M. 1986: *Læstadianismen i Nord-Noreg*. Kolbotn, Tano.